

УДК 316.48:364-053.81:331

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

Ірина ЦИМБАЛЮК

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0506-2262

Scopus-Author ID: 57193912373

Web of Science Researcher ID: G-9729-2019

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Бібліографічний опис статті: Цимбалюк, І.; Колосок, А. (2024). Теоретичні основи соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 140–148, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці рекомендацій для ефективної соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство, зокрема шляхом визначення ключових понять, аналізу факторів та бар'єрів, а також розробки основних засад формування інклюзивних програм. Методологія цієї статті ґрунтується на комплексному підході до вивчення теоретичних основ соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство. Використано аналіз нормативно-правових актів України, зокрема Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», для визначення правового статусу ветеранів та ключових понять, пов'язаних із реінтеграцією. Огляд наукової літератури та публікацій дав можливість сформуванню понятійний апарат та визначити основні підходи до реінтеграції. Використання даних соціологічних опитувань та досліджень, таких як аналітичний звіт SCORE та опитування Українського ветеранського фонду, допомогло ідентифікувати основні проблеми та виклики, з якими стикаються ветерани при поверненні до цивільного життя. На основі порівняльного аналізу різних підходів до реінтеграції ветеранів, визначено фактори, що впливають на її успішність, та розроблено рекомендації для забезпечення її ефективності. Запропоновано створення спеціальних програм, спрямованих на організацію туристичних подорожей і рекреаційних заходів для ветеранів, що сприятиме їхньому психологічному відновленню та зміцненню соціальних зв'язків. Синтез та узагальнення результатів аналізу сприяли виробленню науково обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження інклюзивних підходів до соціально-економічної реінтеграції ветеранів. Новизна полягає у систематизації та узагальненні інформації з цього питання та розробці конкретних рекомендацій для покращення ефективності реінтеграційних програм для ветеранів. У статті вперше систематизовано та обґрунтовано принципи та критерії формування інклюзивних програм для соціально-економічної реінтеграції ветеранів. Загальні висновки статті підкреслюють важливість впровадження інклюзивних підходів у реінтеграційні програми для забезпечення успішної адаптації ветеранів у цивільне суспільство. Дослідження також вказує на потребу в подальших дослідженнях для вдосконалення підходів до реінтеграції ветеранів та підтримки їхнього соціально-економічного відновлення.

Ключові слова: ветерани, учасники бойових дій, реінтеграція ветеранів, соціальна реінтеграція, економічна реінтеграція, цивільне суспільство, відновлення, безробіття, інклюзивні підходи, інклюзивні програми, інклюзія.

Ірина TSYMBALIUK

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0506-2262

Scopus-Author ID: 57193912373

Web of Science Researcher ID: G-9729-2019

Andrii KOLOSOK*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025***ORCID:** 0000-0001-9167-5430**Scopus-Author ID:** 36069569400**Web of Science Researcher ID:** W-6262-2018

To cite this article: Tsymbaliuk, I.; Kolosok A. (2024). Teoretychni osnovy sotsialno-ekonomichnoi reintehratsii veteraniv u tsyvilne suspilstvo [Theoretical foundations of the socio-economic reintegration of veterans into civil society]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 140–148, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.20>

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC REINTEGRATION OF VETERANS INTO CIVIL SOCIETY

The article is dedicated to the theoretical justification of the socio-economic reintegration of veterans into civilian society. The aim of the article is to provide a theoretical justification and develop recommendations for the effective socio-economic reintegration of veterans into civilian society, particularly through the definition of key concepts, analysis of factors and barriers, and development of the main principles for forming inclusive programs. The methodology of this article is based on a comprehensive approach to studying the theoretical foundations of the socio-economic reintegration of veterans into civilian society. An analysis of Ukrainian legal acts, particularly the Law of Ukraine "On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection," was used to determine the legal status of veterans and key concepts related to reintegration. A review of scientific literature and publications enabled the formation of the conceptual framework and identification of the main approaches to reintegration. The use of data from sociological surveys and research, such as the SCORE analytical report and surveys conducted by the Ukrainian Veterans Foundation, helped to identify the main problems and challenges faced by veterans when returning to civilian life. Based on a comparative analysis of different approaches to veteran reintegration, factors influencing its success were identified, and recommendations were developed to ensure its effectiveness. The creation of special programs aimed at organizing tourist trips and recreational activities for veterans was proposed, which would promote their psychological recovery and strengthen social ties. The synthesis and generalization of analysis results contributed to the development of scientifically grounded recommendations for the implementation of inclusive approaches to the socio-economic reintegration of veterans. The novelty lies in the systematization and generalization of information on this issue and the development of specific recommendations to improve the effectiveness of reintegration programs for veterans. The article for the first time systematizes and justifies the principles and criteria for the formation of inclusive programs for the socio-economic reintegration of veterans. The general conclusions of the article emphasize the importance of implementing inclusive approaches in reintegration programs to ensure the successful adaptation of veterans to civilian society. The study also points to the need for further research to improve approaches to veteran reintegration and support their socio-economic recovery.

Key words: veterans, combatants, veteran reintegration, social reintegration, economic reintegration, civilian society, recovery, unemployment, inclusive approaches, inclusive programs, inclusion.

Актуальність проблеми. Перехід з військового життя до громадянського, особливо для тих, хто має реальний досвід бойових дій, вимагає серйозної адаптації та подолання численних труднощів. Однією з ключових проблем є необхідність забезпечення ветеранів та їхніх сімей підтримкою та ресурсами для успішної адаптації до нових умов життя. Це включає в себе вирішення психологічних та соціальних викликів, забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги та можливостей для працевлаштування. До того ж, потреба в розробці інклюзивних стратегій підтримки стає дедалі більш актуальною з урахуванням складності процесу реінтеграції та потреб ветеранів у відновленні

фізичного та психологічного здоров'я. Тому важливо розуміти складність процесу реінтеграції та розробляти інклюзивні стратегії підтримки ветеранів, що сприятиме їхній успішній адаптації до цивільного життя та забезпеченню їх гідного існування в мирних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи сучасні дослідження, можна визначити, що питання реінтеграції ветеранів у цивільне життя є актуальною темою, яка привертає увагу багатьох науковців. Одна з основних проблем, що досліджувалися в різних публікаціях, полягає в недостатній підтримці соціальної, психологічної та професійної реабілітації ветеранів після повернення з бойо-

вих дій. Ряд авторів, зокрема Дуля А. та Спіріна Т., у своїх працях акцентували увагу на цих питаннях (Дуля, Спіріна, 2024). Роботи Якимець, В. М., Печиборщ, В. П., Вороненко, В. В. та інших акцентують увагу на психологічній реабілітації ветеранів, підкреслюючи її важливість як складової національної безпеки (Якимець, Печиборщ, Вороненко, Никоненко, Слабкий та ін, 2023). Т. Захаріна досліджує реінтеграційний потенціал ветеранів (Захаріна, 2023), а роботи О. Кравченко, В. Швець та Л. Мельник зосереджуються на ролі ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю (Кравченко, Швець, Мельник, 2024). У своїх роботах Б. Олексенко та І. Грищенко досліджують практикоорієнтовані підходи до забезпечення реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій (Олексенко, Грищенко, 2023).

Ще однією групою проблем є недостатня увага до індивідуальних потреб ветеранів та їхньої адаптації до цивільного життя. Такі дослідники, як М. Мальований та Ю. Улянич розглядають зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових (Мальований, Улянич, 2023), а Л. Яценко висвітлює проблеми працевлаштування ветеранів та ризики для держави та суспільства (Яценко, 2023).

Вивчення інклюзії та інклюзивних підходів соціально-економічної реінтеграції ветеранів також є важливою темою досліджень. Монографія «Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання» аналізує інклюзивний розвиток у ширшому контексті, підкреслюючи необхідність інклюзивних програм для сталого розвитку (Безпека сталого розвитку регіонів..., 2022). Незважаючи на попередні дослідження, залишаються нерозкритими питання щодо ефективних інклюзивних підходів у реінтеграції ветеранів, а також формування цілеспрямованих програм та критеріїв успішної реінтеграції. Таким чином, аналіз концептуальних підходів та понятійного апарату, а також розробка рекомендації щодо впровадження інклюзивних підходів має важливе значення для подальшого розвитку наукового розуміння та практичної реалізації процесів реінтеграції ветеранів у суспільство.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні соціально-економічної реінтеграції

ветеранів у цивільне суспільство. В рамках дослідження проведено аналіз концептуальних підходів та понятійного апарату, визначено основні чинники та бар'єри цього процесу, а також розроблено рекомендації щодо впровадження інклюзивних підходів для забезпечення їхньої ефективної соціально-економічної реінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблема реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство та економіку потребує чіткого розуміння основних понять, які використовуються у цій сфері. До ключових понять належать інклюзивність, реінтеграція, ветерани та учасники бойових дій, соціальна та економічна інтеграція. Їх розуміння та чітке визначення є фундаментальними для розробки ефективних стратегій та програм, спрямованих на реінтеграцію ветеранів у цивільне суспільство та економіку.

Категорія «ветеран» має правове визначення та зазвичай пов'язана з участю осіб у військових діях або захисті країни. Згідно законодавства України (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993) ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать:

– *учасники бойових дій* – це військовослужбовці та інші особи, які брали безпосередню участь у воєнних діях, бойових операціях, а також виконували інші обов'язки, пов'язані з обороною країни або участю у війні;

– *особи з інвалідністю внаслідок війни* – це ветерани, які отримали інвалідність у зв'язку зі службою у військових чи військово-політичних організаціях під час воєнних дій;

– *учасники війни* – ця категорія включає в себе осіб, які брали участь у захисті батьківщини або відстоювали інтереси держави під час воєнних дій.

Ці категорії становлять основу для надання певних пільг та правового статусу ветеранам у суспільстві. Для цих осіб реінтеграція ускладнюється через пережитий стрес, психологічні травми та зміни у системі цінностей, що зумовлені бойовим досвідом.

Реінтеграція ветеранів розглядається як процес повернення до цивільного життя з адаптацією до нових умов. Це складний та багатогранний процес, що включає соціальні, економічні

та психологічні аспекти. За твердженням Ю. Бойко-Бузиль, реінтеграцію доцільно розглядати як систему поновлення соціальної цілісності особи. Системний підхід при цьому передбачає надання та забезпечення державою конкретних послуг і можливостей, серед яких людина обирає затребувані й докладає певних зусиль для збалансування внутрішньої єдності та відновлення власної соціальної активності. Реінтеграція включає у себе усунення перешкод, що ускладнюють або унеможливають участь особи в суспільному житті як повноцінного члена громади. Цей процес є розвитком та зміною певного стану (зовнішня реінтеграція) та активними діями самої особи (внутрішня реінтеграція). Зауважимо її важливість для консолідації та стабілізації суспільства загалом, а також дотримання прав людини. Адже невирішені проблеми реінтеграції можуть призводити до соціальної ізоляції, безробіття, погіршення фізичного та психічного здоров'я, а також до зростання соціальної напруженості.

Реінтеграція розглядається як багатоступеневий процес, який включає фізичну, психологічну та соціально-економічну адаптацію. Фізична адаптація передбачає повернення до повсякденного життя, що включає відновлення здоров'я та фізичної форми. Психологічна адаптація стосується подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем, що виникають внаслідок бойових дій. Соціально-економічна адаптація включає налагодження соціальних зв'язків, працевлаштування та забезпечення економічної стабільності.

Однією з найважливіших психологічних проблем, з якими стикаються військовослужбовці, звільнені у запас, та члени їхніх сімей, є адаптація до нових умов життя, адже соціальний статус, зміст професійної діяльності військових, особливості регулювання їхньої соціальної й професійної поведінки значно відрізняються від умов громадянського життя. Для ветеранів, які мають реальний бойовий досвід, проблема реінтеграції стає ще більш складною та багатогранною (Захаріна, 2023). Соціальна інтеграція визначається як процес включення ветеранів у соціальне життя громади, що передбачає відновлення соціальних зв'язків, участь у громадських заходах та налагодження взаємовідносин з оточенням.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» соціальна реінтеграція є однією з комплексних соціальних послуг, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (Закон України «Про соціальні послуги», 2019). Соціальна реінтеграція розглядається як ключовий елемент для запобігання соціальній ізоляції ветеранів. У своєму дослідженні Т. Захаріна надає визначення соціальної реінтеграції ветеранів як процесу, що взаємодіє з системою понять, охоплюючи різні аспекти суспільної діяльності. Соціальна реінтеграція розглядається як складний феномен, що об'єднує всі види культурної, трудової, економічної та іншої активності соціальних груп та індивідів (Захаріна, 2023). Цей процес стосується тих, хто в будь-якому відношенні виявився дискримінованим чи виключеним з активного соціального процесу, незалежно від причин цієї дискримінації. Такий підхід підкреслює глибину та широкий спектр включених явищ у поняття соціальної реінтеграції ветеранів, що вимагає комплексного розуміння та аналізу для ефективного вирішення цієї проблеми.

У процесі соціальної реінтеграції ветеранів важливо враховувати різні аспекти, які можуть сприяти їхньому повному та успішному включенню в цивільне суспільство. Одним із таких аспектів є залучення до туризму та рекреації як засобу психологічного відновлення та соціальної адаптації (Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022). Зокрема створення спеціальних програм, спрямованих на організацію туристичних подорожей і рекреаційних заходів для ветеранів, таких як екскурсії, спортивні змагання, відпочинок на природі тощо, сприятиме психологічному відновленню ветеранів та зміцненню їхніх соціальних зв'язків. Важливо забезпечити доступність таких програм для всіх ветеранів, незалежно від їхнього стану здоров'я чи матеріального стану. Крім того, важливо створити позитивне середовище для участі ветеранів у туристичних та рекреаційних заходах, забезпечити їхню підтримку та взаємодію з іншими учасниками програм.

Економічна реінтеграція, у свою чергу, акцентує увагу на важливості доступу до ринку праці та можливостей для економічного розвитку. Вона включає професійну перепідготовку, працевлаштування та забезпечення економічної

стабільності. Зайнятість є основою добробуту для будь-якого суспільства (Павліха, Цимбалюк та ін., 2022). Тому розвиток ефективних програм підтримки працевлаштування для ветеранів є критично важливим для забезпечення їхнього добробуту та інтеграції в цивільне суспільство.

Основною метою є працевлаштування колишніх учасників бойових дій, яке має бути центральним завданням і ефективно стимулюватися на ранніх етапах через залучення стейкхолдерів. За даними аналітичного звіту SCORE (Реінтеграція ветеранів АТО та ООС..., 2022), труднощі економічної реінтеграції ветеранів в Україні становлять серйозний виклик для соціально-економічного розвитку країни. Результати звіту підтверджують, що рівень безробіття серед ветеранів є значно вищим, ніж серед порівняльної вибірки, досягаючи 13% порівняно з 8% відповідно. Особливі труднощі в працевлаштуванні виявляються серед молодих ветеранів у населених пунктах з населенням від 50 до 500 тисяч чоловік, де рівень безробіття досягає 22%. Натомість, великі міста зазнають меншої проблеми з безробіттям серед молодих ветеранів (лише 3% безробітних). Підвищений рівень безробіття серед ветеранів у сільській місцевості свідчить про необхідність спеціалізованих програм економічної інтеграції, а також про важливість взаємодії між міськими та сільськими організаціями ветеранів для надання підтримки та доступу до можливостей працевлаштування. В цілому, для успішної економічної інтеграції ветеранів важливо розробити та впровадити програми, які враховують специфіку кожного регіону та надають підтримку ветеранам у їхньому пошуку роботи та створенні бізнесу.

Соціально-економічна реінтеграція ветеранів може відбуватися у двох основних формах: традиційне працевлаштування, що передбачає побудову кар'єри в цивільному житті, та розвиток власного бізнесу, який може бути як традиційним, так і соціальним підприємництвом (Мальований, Улянич, 2023, с. 41). Для успішної реалізації програм гідної зайнятості ветеранів потрібна відповідна державна політика та підготовка різних суб'єктів, що будуть вести, координувати та реалізовувати ці програми. Однак успіх цих заходів залежатиме від належного підходу до підготовки та підтримки

ветеранів у їхньому переході до громадянського життя, а також від наявності сприятливого економічного середовища для їхньої успішної інтеграції.

За результатами досліджень, проведених Яценко Л. (Яценко, 2023), можна виділити основні фактори, які ускладнюють процес економічної реінтеграції ветеранів, вимагаючи уваги та комплексного підходу з боку держави, громадськості та бізнесу для забезпечення ефективної підтримки ветеранів у їхньому поверненні до мирного життя та відновленні економічної стабільності:

1. Відсутність досвіду роботи з ветеранами. Велика частина роботодавців не мають достатнього досвіду у працевлаштуванні ветеранів, що може призвести до їхньої виключеності з ринку праці. Необхідно проводити навчальні програми для роботодавців щодо специфіки працевлаштування ветеранів, а також надавати їм практичний досвід у співпраці з такими працівниками.

2. Необхідність створення сприятливого законодавства. Важливо розробити та впровадити законодавчі норми, які сприяють працевлаштуванню ветеранів та забезпечують їхню захищеність на ринку праці.

3. Підтримка психологічного благополуччя ветеранів. Виникають побоювання стосовно психоемоційного стану ветеранів та їхньої можливої інвалідності, що ускладнює їхнє працевлаштування та адаптацію до цивільного життя. Необхідно розробити та впровадити програми психологічної підтримки для ветеранів, які включають консультування та психологічну реабілітацію.

4. Стимулювання співпраці між громадськими та приватними секторами. Важливо створити механізми співпраці між різними секторами економіки з метою сприяння працевлаштуванню ветеранів та забезпечення їхньої економічної інтеграції.

Одним із важливих аспектів цієї реінтеграції є забезпечення соціального захисту для ветеранів, які повертаються з військової служби. Соціальний захист має на меті забезпечити ветеранам необхідні ресурси та послуги для їхнього адаптивного та успішного включення в цивільне суспільство.

В Україні система соціального захисту ветеранів регулюється Законом України «Про ста-

тус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у якому зазначено, що вона охоплює ветеранів війни та членів їх сімей, а також членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та Захисників та Захисниць України (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993). Закон закріплює права ветеранів на отримання соціальних послуг та підтримки з боку держави у важкі періоди їхнього життя. Він визначає обов'язки державних органів та інших установ перед ветеранами та їхніми родинами, забезпечуючи їм доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки, житлових умов, фінансової допомоги та інших необхідних послуг. Така система соціального захисту є важливим засобом підтримки ветеранів та їхніх сімей у процесі їхньої реінтеграції в цивільне життя після війни. Вона сприяє створенню умов для повноцінного життя та відновлення соціального статусу цих людей у суспільстві.

Забезпечення ефективної реінтеграції ветеранів у цивільне життя вимагає застосування інклюзивних підходів. Інклюзивність визначається як процес створення умов для повної участі всіх членів суспільства у всіх аспектах життя (Безпека сталого розвитку..., 2022). В основі інклюзивних підходів лежить принцип рівності та необхідності усунення будь-яких бар'єрів, які можуть перешкоджати повному включенню ветеранів у суспільство. Інклюзивність часто розглядається у контексті освітніх і соціальних програм, спрямованих на подолання бар'єрів для вразливих груп населення. Щодо реінтеграції ветеранів інклюзивність визначає створення сприятливих умов для їх залучення до соціального та економічного життя суспільства, зокрема створення доступних умов для навчання, працевлаштування, медичного обслуговування, а також доступу до культурних та розважальних заходів.

Інклюзивність також передбачає індивідуальний підхід до кожного ветерана, враховуючи його особисті потреби, навички, здібності та досвід. Не лише загальні програми та послуги, але й індивідуально спрямовані заходи, що враховують унікальні потреби та можливості кожного ветерана, сприятимуть максимальній підтримці та ефективній адаптації до нового життя після завершення служби.

В основі ефективної реінтеграції лежать певні принципи та критерії, які забезпечують розробку та реалізацію інклюзивних програм. Вони спрямовані на створення умов для рівноправного, комплексного та стійкого включення ветеранів у суспільство. Крім того, важливою складовою є визначення конкретних цілей та завдань, що дозволяють реалізувати зазначені принципи на практиці (табл. 1).

Важливо розуміти, що ефективна реінтеграція ветеранів не лише покращує їхнє особисте життя, але й сприяє зміцненню соціальної єдності та розвитку держави в цілому.

Висновки. На основі проведеного дослідження визначено основні принципи та критерії формування інклюзивних програм для реінтеграції ветеранів, а також встановлено цілі та завдання для їх успішного функціонування. Інклюзивні програми мають базуватися на принципах рівності можливостей, індивідуального підходу, комплексності, доступності, активної участі ветеранів та стійкості. Це означає забезпечення рівного доступу всіх ветеранів до ресурсів і послуг, незалежно від їхнього стану здоров'я або соціального статусу, із врахуванням індивідуальних потреб та особливостей кожного ветерана.

Комплексний підхід передбачає інтеграцію різних видів допомоги, таких як медична, психологічна, соціальна та економічна підтримка, що забезпечує всебічну підтримку ветеранів. Доступність означає створення умов для легкого доступу до всіх видів послуг та програм, що включає інформаційну підтримку та забезпечення транспортної доступності. Активна участь ветеранів у процесі розробки та реалізації програм є критично важливою для підвищення їхнього рівня соціальної активності. Крім того, програми повинні бути орієнтовані на довготривалу підтримку, що забезпечить стійкість соціальної та економічної інтеграції ветеранів.

Основними цілями інклюзивних програм є підвищення рівня соціальної та економічної включеності ветеранів, забезпечення індивідуалізованої допомоги та всебічної підтримки, підвищення доступності ресурсів та активної участі ветеранів у суспільному житті. Для досягнення цих цілей програми повинні включати завдання з розробки інди-

**Основні засади формування інклюзивних програм
соціально-економічної реінтеграції ветеранів**

Принципи формування інклюзивних програм	Критерії формування інклюзивних програм	Цілі інклюзивних програм	Завдання інклюзивних програм
Рівність можливостей	Забезпечення рівного доступу до ресурсів і послуг для всіх ветеранів, незалежно від їх стану здоров'я та соціального статусу.	Підвищення рівня соціальної та економічної включеності ветеранів.	Розробка програм підтримки, що забезпечують рівні можливості для всіх ветеранів.
Індивідуальний підхід	Врахування індивідуальних потреб та особливостей кожного ветерана при розробці та реалізації програм.	Забезпечення індивідуалізованої допомоги та підтримки.	Проведення оцінки потреб ветеранів для розробки персоналізованих планів реінтеграції.
Комплексність	Інтеграція різних видів допомоги (медична, психологічна, соціальна, економічна) у рамках єдиної програми.	Забезпечення всебічної підтримки ветеранів.	Координація між різними установами та організаціями для надання комплексної допомоги.
Доступність	Створення умов для легкого доступу ветеранів до всіх видів послуг та програм.	Підвищення доступності соціальних та економічних ресурсів для ветеранів.	Забезпечення інформаційної підтримки та транспортної доступності до послуг.
Участь ветеранів	Активне залучення ветеранів до процесу розробки та реалізації програм.	Підвищення рівня активної участі ветеранів у суспільному житті.	Створення консультативних рад та робочих груп за участю ветеранів.
Стійкість та довгостроковість	Орієнтація програм на довготривалу підтримку ветеранів.	Забезпечення сталості соціальної та економічної інтеграції ветеранів.	Розробка довгострокових стратегій підтримки та моніторинг результатів.

* Систематизовано авторами

відуальних планів реінтеграції, координації між різними установами та організаціями, створення консультативних рад за участю ветеранів та розробки довгострокових стратегій підтримки. Впровадження таких інклюзивних підходів є необхідним для ефективної соціально-економічної реінтеграції ветеранів у цивільне суспільство.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні інклюзивних програм, а також у вивченні їхнього впливу на соціально-економічну реінтеграцію ветеранів. Додаткові дослідження будуть спрямовуватися на оцінку ефективності програм, аналіз їхнього впливу на якість життя ветеранів та розробку нових стратегій підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дуля А., Спіріна Т. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2024. №1. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6/>
2. Якимець В. М., Печиборщ В. П., Вороненко В. В., Якимець В. В., Печиборщ О. В., Никоненко А. В., Слабкий, Г. О. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. 41–50. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435>
3. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social Work and Education*. 2023. № 10(3). С. 263–275. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1>
4. Кравченко О., Швець В., Мельник Л. Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*. 2024. № 11. С. 37–44. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401>.
5. Олексенко Б., Грищенко І. Практико орієнтовані підходи до забезпечення реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 180. С. 139–142. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4804>.

6. Мальований М. І., Улянич Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2023. № 3-4 (86-87). С. 38-47.
7. Яценко Л. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: ризики для держави та суспільства. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy>.
8. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія / Н. Павліха, І. Цимбалюк, Н. Хомюк, М. Войчук, А. Савчук, В. Коломечюк, С. Цимбалюк. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. 514с. ISBN 978-966-940-430-5.
9. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).
10. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 208 с. ISBN 978-966-940-426-8.
11. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В., Коцан Л. М., Савчук А. Ю. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 212 с. ISBN 978-966-940-435-0.
12. Реінтеграція ветеранів АТО та ООС. Виявлення та подолання викликів за допомогою індексу соціальної згуртованості і примирення (SCORE) в Україні січень 2022. Аналітичний звіт. 2022. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf.
13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

REFERENCES:

1. Dulia, A., & Spirina, T. (2024). On the issue of rehabilitation of participants of combat actions in Ukraine. *Humanitas*, (1), 38–43. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6> [in Ukrainian].
2. Yakymets, V. M., Pechyborshch, V. P., Voronenko, V. V., Yakymets, V. V., Pechyborshch O. V., Nikonenko A. V., & Slabkiy G. O. (2023). Guaranteed psychological assistance and rehabilitation of servicemen as a component of national security. *Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine*, (3), 41–50. Retrieved from <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435> [in Ukrainian].
3. Zakharina, T. (2023). Reintegration potential of veterans as a factor of successful reintegration of them into society. *Social Work and Education*, 10(3), 263–275. Retrieved from <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.3.1> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].
4. Kravchenko, O., Shvets, V., & Melnyk, L. (2024). The role of veteran organizations in reintegration and psychological rehabilitation of veterans with disabilities in the conditions of war and post-war times. *Psychological Journal*, (11), 37-44. Retrieved from <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298401> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].
5. Oleksenko, B., & Gryshchenko, I. (2023). Praktykorientovani pidkhody do zabezpechennia reintehratsii veteraniv ta uchashnykiv boiovykh dii [Practice-Oriented Approaches to Ensuring the Reintegration of Veterans and Combatants]. *Scientific Collection «InterConf»*, (180), 139–142. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4804> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].
6. Malovanyi, M. I., Ulianych, Yu. V. (2023). Zarubizhnyi dosvid profesiinoi ta sotsialnoi adaptatsii viiskovykh [Foreign Experience in the Professional and Social Adaptation of Military Personnel]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zb. nauk. prats. Odesa: Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet*, 3-4 (86-87), 38–47 [in Ukrainian].
7. Yatsenko, L. (2023). Problemy pratsevlashtuvannya veteraniv viiny: ryzyky dlia derzhavy ta suspilstva [Problems of Employment of War Veterans: Risks for the State and Society]. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-pratsevlashtuvannya-veteraniv-viyny-ryzyky-dlya-derzhavy> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].
8. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O., Khomiuk, N. L., Voichuk, M. V., Savchuk, A. Yu., Kolomechiuk, V. V., Tsymbaliuk, S. M. (2022). Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzyvnoho zrostannia [The Security of Sustainable Development in the Regions and Territorial Communities of Ukraine Based on the Principles of Inclusive Growth]. Lutsk: Vezha-Druk. 514 p [in Ukrainian].
9. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 roku № 2671-VIII. [On Social Services: Law of Ukraine dated January 17, 2019, No. 2671-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].
10. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Savchuk A. Yu. (2022). Stalyi rozvytok turyzmu ta rekreatsii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy [Sustainable Development of Tourism and Recreation: Current Challenges and Prospects for Ukraine]: monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk. ISBN 978-966-940-426-8 [in Ukrainian].

11. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Uniha O. V., Kotsan L. M., Savchuk A. Yu. (2022). *Ekonomika dobrobutu: rehu-
liuvannia dokhodiv naselennia ta rozvytok rynku pratsi [Economics of Prosperity: Income Regulation and Labor Market
Development]* : monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk, ISBN 978-966-940-435-0 [in Ukrainian].

12. Reintehratsiia veteraniv ATO ta OOS. Vyivlennia ta podolannia vyklykiv za dopomohoiu indeksu sotsialnoi
zghurtovanosti i prymyrennia (SCORE) v Ukraini sichen 2022. (2022). *Analitychnyi zvit*. Retrieved from: [https://api.
scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf](https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/REP_DGEUkr21_Vets-Report_FIN_UKR.pdf) (accessed: May 20, 2024) [in Ukrainian].